

OSVRT NA PARETO-OPTIMALNOST KAO KRITERIJUM EFIKASNOSTI JUGOSLOVENSKOG PRIVREDNOG SISTEMA

Novak JANKOVIC*

Povod za ovaj osvrt je nedavno izašla knjiga N. Zelića [13], koja predstavlja zanimljiv pokušaj da se teorijski koncept Pareto-optimalnosti, tj. koncept o ekonomskoj efikasnosti koji čini sastavni deo ekonomike blagostanja (welfare economics), primeni na analizu efikasnosti jednog konkretnog ekonomskog sistema: jugoslovenske privrede. Taj pokušaj urodio je plodovima koji su interesantni kako sa stanovišta teorije ekonomike blagostanja tako i sa stanovišta jugoslovenske ekonomske stvarnosti. Cilj ovog teksta je da načelno razmotri i komentariše mogućnosti primene Paretovog kriterijuma optimalnosti na realnost svake pa i jugoslovenske privrede.

I

Da bi se komentarisala Zelićeva verzija primene Paretovog kriterijuma optimalnosti, a zatim i mogućnost primene tog kriterijuma uopšte, neophodno je uzeti u obzir osnovne odlike metoda koji se pri tom koristi. Zelić je pristalica jednog sasvim određenog metoda, tačnije jednog specifičnog pristupa ekonomskoj nauci koji se obično naziva instrumentalnim metodom ili analizom [13, str. 1]. Taj metod počiva na uverenju da u stvarnosti uvek postoji jedno inicijalno stanje sistema, da postoje makro ciljevi sistema koji se određuju van ekonomske nauke a zadatak je instrumentalne ekonomske analize da odredi najbolji način prevođenja inicijalnog stanja u ciljno. Ukratko, ekonomista deluje po principu: »dajte mi cilj a ja ću vam dati sredstva«!

»... postoji inicijalno stanje, za ciljeve se, uglavnom, može reći da su dati — problem je u tome kako ih ostvariti? Na to pitanje odgovoriće upravo instrumentalna analiza. Naravno, opet je takvo rezonovanje u priličnoj meri simplificirano, jer ekonomska nauka neće nikad biti toliko egzaktna i aplikativna, ali se tom rezonovanju, u globalnom logičkom smislu, ne može ništa prigovoriti.

---

* Filozofski fakultet, Beograd.

Jer, ako ekonomska nauka nije u stanju da bar u osnovi reši problem iznalaženja puteva kojima se inicijalno stanje proizvodnje i potrošnje može prevesti u ciljno, onda i ne postoji, ne samo tradicionalna, nego ni nikakva 'instrumentalna' ekonomska nauka.« [13, str. 3]

Da li može postojati instrumentalna ili »čista« ekonomska nauka koja bi bila nezavisna od vrednosti i vrednosnih opredeljenja, pitanje je oko koga su se često lomila koplja. Upravo zbog toga nije opravdano instrumentalnu analizu u ekonomiji izjednačavati sa tradicionalnom ekonomskom naukom ili ekonomskom naukom uopšte. Jer, instrumentalizam nije jedini mogući pristup ekonomskoj nauci. Instrumentalizam kao deo pragmatizma samo je jedan od mogućih pogleda na nauku koji se krajem XIX veka razvio u SAID (William James, John Dewey), a počiva na jednostavnom geslu: istina je ono što je korisno i svrshodno (ono što početno stanje prevodi u cilj).¹ Ovakvo stanovište je, međutim, nastalo u jednom određenom tipu društva i ono se, kako kaže Russel [12, str. 780], ne može izdvojiti iz svog društvenog konteksta. Prema tome, takvo stanovište se nesumnjivo može zastupati i braniti ali se ne može poći od pretpostavke da bez njega nema ekonomske nauke.

Primerbe na Zeličevu shvatanje metoda ekonomske analize, međutim, ni u kom slučaju ne bi trebalo shvatiti kao primerbe tzv. ideološke prirode. I sam autor, naime, kritikuje shvatanja po kojima, prema Paretovom optimumu i nekim drugim oruđima analize koja su ponikla u neoklasičnoj ekonomskoj teoriji, treba imati apriornu, ideološki uslovljenu rezervu. [13, str. 55] Sama činjenica da ta oruđa nisu ponikla u okrilju marksističke tradicije obično se smatra dovoljnim razlogom. U ovoj tvrdnji o sektaškom odnosu prema ekonomskom metodu i oruđima ekonomske analize nesumnjivo ima istine i to svakako nije pohvalno za domaću ekonomsku profesiju. Pri tom se ipak zaboravlja da primerbe koje se upućuju Paretovom kriterijumu optimalnosti nisu samo ideološke prirode. Kritika koncepta Paretovog optimuma i njegove razrade u ekonomici blagostanja, prisutna je i razučena u ekonomskoj literaturi različitih orijentacija i ona se tiče i formalnogičkih nedostataka i unutrašnjih nedoslednosti celog koncepta. Razmatranja takve kritike, međutim, nema u Zeličevoj knjizi. U njoj postoji tendencija da se ceo teorijski koncept izloži u pozitivnom beskonfliktnom vidu, što unekoliko hendikepira kasniju analizu, tj. pokušaj primene teorijskih shvatanja na stvarnost jugoslovenskog društva.

Kada se kaže da se Paretovom kriterijumu optimalnosti mogu staviti zamerke formalnogičkog tipa, onda se ne misli samo na opštu definiciju Paretovog optimuma (stanje u kome ni jednom članu društva ne može biti povećano blagostanje a da istovremeno nekom drugom ne bude smanjeno), nego na njegovu razradu u okviru *teorijske ekonomike blagostanja*. A ta razrada je, po Zeličevim rečima, data u okviru sledećih pretpostavki [13, str. 24]:

¹ Čuvena je, na primer, Jamesova izjava: »Ukoliko koncept Boga funkcioniše na zadovoljavajući način, u najširem mogućem smislu reći, tada je istinit«. (Prema: Russel [9]).

1. Ukupne količine faktora proizvodnje date su i konstantne a ukusi potrošača i tehnološki postupci u proizvodnji su nepromenljivi.

2. Tržišna tražnja je realističan odraz društvenih potreba, a potrošači vrše nabavke u skladu sa subjektivnom skalom preferencija koja je nezavisna od potrošnje drugih.

3. U proizvodnji svake robe koristi se više faktora proizvodnje koji su deljivi, homogeni i uzajamno supstitutabilni; kombinacije faktora proizvodnje i odgovarajućih količina proizvoda dobijenih na taj način, određuju proizvodnu funkciju koja pokazuje konstantne prinese na obim proizvodnje a opadajuće granične stope substitucije.

4. Proizvođači i potrošači, kao privredni subjekti, maksimiraju ekonomske efekte koristeći raspoložive resurse i sledeći svoje funkcije cilja.

5. Sve se to odvija u uslovima savršene konkurencije.

Uzged budi rečeno, teško je posle okvarkvih pretpostavki braniti tezu da je koncept Pareto-optimalnosti »sistemski neutralan«, kao što se to radi u Zeličevoj knjizi [13, str. 31], ali zanemarimo sada te probleme »ideološke« prirode. Zanemarićemo takođe brojne primedbe koje se obično stavljaju svakom pristupu koji blagostanje određuje kao korisnost (individualno blagostanje je subjektivna, autonomna i spolja neuslovljena korisnost, a društveno blagostanje agregat subjektivnih blagostanja, dakle, neka ukupna društvena korisnost). Ovdje će biti reč o zamerkama formalnogičkog tipa.

Osnovna je ona koja se tiče tretmana raspodele u celom konceptu. Pošto pokušava da bude egzaktni kriterijum ekonomske efikasnosti, Pareto optimum ignoriše pitanja raspodele jer ona su etičkog i političkog karaktera; ona su »vrednosni sudovi« kojima nema mesta u egzaktnoj ekonomskoj teoriji. Pošto bez uzimanja raspodele u obzir ipak nema jedinstvenog i konsistentnog rešenja optimalnosti ekonomskog sistema, u teorijskoj ekonomici blagostanja usvaja se pretpostavka po kojoj je raspodela data, konstantna i spolja određena (pre svega političkim mehanizmima). Optimizacija sistema se onda odvija u okviru *date* raspodele i to, naravno, u statičnom obliku, tj. uz pretpostavku da za vreme optimizacije vreme stoji. Opravdanje za ovakav pristup traži se u sledećem načelnom stavu: promene u raspodeli dohotka mogu se odvojeno posmatrati od promena veličine tog dohotka (tj. efikasnosti proizvodnje); dok se o prvome može suditi samo uvođenjem u analizu etičkog vrednovanja i političkih stavova, o drugome se sudi pomoću Paretovog kriterijuma. Ako neko u društvu dobija a niko ne gubi — dohodak tj. neko potencijalno blagostanje je uvećano. Da li je, pri tom, poraslo i realno blagostanje zavisi od toga kako je kasnije raspodeljen prirast dohotka. Vrednosni sudovi su, dakle, važni kad govorimo o raspodeli ali ne i kad govorimo o veličini dohotka (efikasnosti proizvodnje). U skladu sa uobičajenom grafičkom prezentacijom Pareto-efikasnih stanja sistema (kriva EE u: [13, str. 40]), moglo bi se reći: efikasnost proizvodnje je ista duž cele »krive efikasnosti« (EE), a koja je tačka te krive optimalna sa stanovišta društva, zavisi od poželjnosti raspodele koja varira duž krive. Drugim rečima: efikasnost proizvodnje ili veličina dohotka je konstantna, dok raspodela varira duž svake »krive efikasnosti«. To bi bilo savršeno tačno, kaže Graaff [5, str. 91], kada bismo mogli ga-

rantovati da se dve »krive efikasnosti« (koje određuju efikasna stanja sistema u dva različita momenta), nikad ne seku. Tada bi viša kriva predstavljala veći, a niža manji dohodak (efikasnost). Ali, kada ne možemo garantovati da se one ne seku, razdvajanje postaje nejasno i dihotomija između veličine (efikasnosti) i raspodele nelogična. O veličini dohotka (efikasnosti proizvodnje) se, dakle, ne može suditi nezavisno od raspodele, jer svaka konkretna veličina uvek podrazumeva i tačno određenu raspodelu. I obrnuto, nema promena u raspodeli koje ne utiču na veličinu dohotka (efikasnost proizvodnje). Prema tome, reći da ekonomista sudi o veličini dohotka ili efikasnosti proizvodnje i, pri tom, ne uzima u obzir vrednosne sudove, a političar govori o raspodeli, nije do kraja logički opravdano. Jer, ne postoji veličina proizvodnje koja ne bi značila i tačno određenu raspodelu. Tačnije, ne postoji neka data veličina proizvodnje koja može biti različito raspodeljena (o čemu bi sudio samo političar). I obrnuto: ne postoje različite veličine proizvodnje koje bi mogle biti postignute pri istoj raspodeli (o čemu bi trebalo da sudi ekonomista).

»Izabrati jedan asortiman proizvodnje u odnosu na drugi znači *ipso facto* izabrati jednu raspodelu realnog dohotka u odnosu na drugu... ove dve stvari su samo suprotne strane istog novčića.« [3, str. 110]

Zaključujući razmatranje povezanosti »veličine« i »raspodele« pri promenama blagostanja, Graaff (čiju knjigu, uzgred budi rečeno, Samuelson u svom uvodu hvali kao najbolju prezentaciju teorijske ekonomike blagostanja) kaže:

»Samo u vrlo ograničenom smislu može se reći da blagostanje zavisi od »veličine« i »raspodele« — jer ta dva elementa nisu više nezavisna i ne mogu biti razdeljena.« [5, str. 91]

Ili, nešto dalje:

(U stvari, blagostanje) »zavisi samo od veličine — ali mi ne znamo koja je veličina dok ne znamo kakva je raspodela. Štaviše, 'veličina' će se, u ovom smislu, menjati čim se menja raspodela, čak i kada zbir roba i usluga koje se raspodeljuju ostaje isti.« [5, str. 92]

Dosledno i potpuno vremensko i logičko razdvajanje proizvodnje i raspodele pri promenama blagostanja predstavlja stav koji se po stepenu spekulativnosti može meriti sa najboljim dostignućima te vrste u filozofiji. U skladu sa tim pristupom, naime, društvo na svom putu ka sve većem blagostanju kreće se »skokovito«: prvo se ostvari u odnosu na raspodelu »neutralna« promena koja povećava ukupnu društvenu efikasnost, tj. veličinu dohotka; zatim se vrši u odnosu na proizvodnju »neutralna« preraspodela ostvarenog povećanja dohotka, koja zadržava dostignutu veličinu dohotka (i efikasnost proizvodnje), ali društvo čini pravednijim. Zatim opet ispočetka: povećanje ukupnog dohotka u kome za momenat nije važno ko je taj ko dobija,

a onda preraspodela koja ne menja ništa sem proporcija u raspodeljanju dohotkom. Kada bi ovakvo rasuđivanje bilo moguće, kada bi se veličina dohotka (efikasnost proizvodnje) mogla tako striktno odvojiti od raspodele, društvo bi na fini i tehnički usavršen način rešavalo jedan od svojih osnovnih problema — problem definisanja ekonomske politike u cilju povećanja blagostanja; ekonomske politike koja bi bila ne samo formalno precizna nego i vrednosno neutralna. Takva ekonomska politika, naravno, nije moguća, a teorija na kojoj bi ona trebalo da se zasniva (testiranje odlika jednog idealnog sistema na tom nivou i *takvom tipu* apstrakcije) može predstavljati uspešnu vežbu iz formalnoekonomske logike, ali ona nije relevantna za praksu.²

Ako ipak pretpostavimo da je ovakav izolovan tretman raspodele moguć, pa i da je raspodelu moguće »zadati spolja« u vidu neke funkcije društvenog blagostanja koja bi predstavljala vrhunsko vrednosno opredeljenje društva, takvoj funkciji mogu se staviti neke zamerke; i to zamerke na sasvim načelnom, opštem planu, jer, kao što i sam autor priznaje, o definisanju funkcije društvenog blagostanja u realnosti ne može biti ni reči [13, str. 126]! Fundamentalnu primedbu konceptu funkcije društvenog blagostanja predstavlja danas već čuvena Arrowova »teorema o nemogućnosti« (Impossibility theorem).³ Ona dokazuje da postojanje jedne opšte društvene preferencije, tj. funkcije blagostanja koja bi se zasnivala isključivo na nezavisnim individualnim preferencijama članova društva, nije moguće uvek ostvariti (i na samom teorijskom planu), pod uslovom da se poštuju neka uobičajena pravila demokratije i formalne logike.⁴ Pokušaji praktične realizacije su zato još manje verovatni. Pa ipak, Zelić vrši pokušaj praktične realizacije o čemu će upravo biti reči.

Poznato je, naime, da Pareto optimum ne daje jedinstvena rešenja već samo niz rešenja (skup tačaka) koje su efikasne. Tek funkcija društvenog blagostanja može odrediti onu od tih tačaka koja će biti optimalna, tj. ne samo efikasna nego i usklađena sa »vrednosnim opredeljenjima« društva. Funkciju društvenog blagostanja, međutim, nije moguće dobiti u praksi ali, jugoslovenski sistem je, po Zeliću, tu izuzetak! Raspodela prema radu predstavlja, po ovom autoru, princip koji zamenjuje funkciju društvenog blagostanja. Društveno optimalne su, dakle, one tačke koje zadovoljavaju principi raspodele prema radu [13, str. 126].

Ovakva tvrdnja nesumnjivo olakšava razmatranje efikasnosti jednog konkretnog privrednog sistema, ali nije u duhu prethodno izloženog teorijskog koncepta. Jer, funkcija društvenog blagostanja nije nikakav spoljna zadati i zauvek određeni kriterijum u sistemu, već upravo suprotno: ona je u svakoj situaciji plod individualnih odluka i subjektivnih preferencija članova društva o svojoj i tuđoj potrošnji. Kada bi se problem funkcije društvenog blagostanja mogao ovako

² Za one koji takvu teoriju ipak smatraju korisnom, Kant ima esej: »O uobičajenoj izreci: to bi u teoriji moglo biti dobro ali ne vredi za praksu« [8].

³ Prvi put je formulisana u knjizi Arrowa [1].

⁴ Detaljnije o tome i uopšte o kritici koncepta individualističke funkcije društvenog blagostanja u: Janković [7].

»rešiti« onda bi svako društvo, a ne samo jugoslovensko, moglo odrediti jedan bazični princip raspodele, ili čak konkretne proporcije raspodele i fiksirati ih kao svoju funkciju društvenog blagostanja. Ali to onda više ne bi bila sveobuhvatna funkcija društvenog blagostanja individualističkog tipa, tj. onakva kakvu je Bergson [2] definisao i kakva je poznata u ekonomici blagostanja, već jednostavno jedno dodatno spolja nametnuto ograničenje celom modelu koje stupa na mesto funkcije društvenog blagostanja. Tvrdnja da je jugoslovensko društvo jedino sposobno da u praksi reši problem definisanja svoje funkcije društvenog blagostanja predstavlja stav koji se na žalost, ne može uklopiti u postojeću teoriju ekonomike blagostanja.

Pošto je ceo koncept optimizacije u ekonomici blagostanja u biti statičke prirode, u literaturi su prisutni i pokušaji dinamizacije. Takav put sledi i Zelić u svojoj studiji navodeći da se dinamizacija, u principu, postiže:

»... uvođenjem faktora vreme u one komponente na osnovu čije nepromenljivosti je prethodni model smatran statičnim. To su, ranije nepromenljivi a sada u vremenu promenljivi ukusi potrošača, raspoloživi resursi i tehnologija.« [13, str. 57]

Ali, samo što je ustanovio ovu činjenicu, Zelić uvodi u dalju analizu (nominalno dinamičku) pretpostavke koje tu činjenicu dovode u pitanje: promene ukusa potrošača »moraćemo zanemariti i u dinamičkom kontekstu s ciljem da ključni problem i kriterijum dinamičke efikasnosti bude jasnije izražen« [13, str. 58]. Zatim, od raspoloživih resursa koji se obično svode na rad, kapital i zemlju, Zelić bira pretpostavku po kojoj su rad i zemlja konstantni, jer: »jednostavnije je pretpostaviti da je taj faktor proizvodnje (rad — N. J.) (kao i broj potrošača) fiksni i u dinamičkom kontekstu« [13, str. 58]. Jednostavnije svakako jeste, ali da li je i opravdano? Da li se »dinamika« može svesti samo na promene kapitala? Zatim, da li se takvo »ogoljavanje« analize vrši iz želje da se sazna više ili iz potrebe da se teorija izloži na efektan formalno-matematički način? Ovakav način uvođenja dinamike u analizu nije neuobičajen u teoriji ekonomike blagostanja (i utoliko prethodna pitanja nisu upućena samo Zeliću), ali on je do sada i služio samo u teorijske svrhe. Kada se međutim, vrši pokušaj praktične primene celog koncepta, tada relevantnost polaznih pretpostavki mora doći u prvi plan. Jer, ekonomika blagostanja je jedan moguć (neoklasični) pristup fenomenu ekonomske dobrobiti ljudi ali ni izdaleka ne i jedini. Zbog toga, kada se, na primer, uvodi pretpostavka da za vreme optimizacije proizvodnje vreme stoji, onda nije dovoljno to opravdati stavom da se »u teoriji proizvodnje, eksplicitno ili prećutno, podrazumeva da proizvodnja ne zahteva vreme« [13, str. 67]. Jer, to se podrazumeva samo u jednoj konkretnoj (neoklasičnoj) teoriji proizvodnje, s kojom se nesumnjivo treba baviti, ali uz svest o mogućim primedbama i alternativama.

Kada se u ekonomskoj analizi onog tipa kojim se bavi Zelić javi novi problem, novo ograničenje, onda postoji sklonost da se to pitanje reši uvođenjem nove, po pravilu, restriktivne pretpostavke. Takvo »rešavanje« problema, međutim, može biti »mač sa dve oštrice,

jer uvodeći stalno nove pretpostavke koje omogućavaju da se jedan ekonomski model reši, može se izgubiti predmet analize! Sastavni deo dinamičkih aspekata ekonomike blagostanja, na primer, jeste koncept stope vremenske preferencije koji omogućava svodenje budućih efekata na sadašnju vrednost. Zelić, međutim, ustanovljava da ovaj koncept u ekonomskim sistemima sa podružtvljenim kapitalom stvara suštinske i organizacione probleme [13, str. 71]. Ali, autor kaže: »istraživač se može ili na najlakši mogući način — samo dodatnom pretpostavkom — ili uz malo logičiranja i pravdanja osloboditi ove kategorije: uzeti da je stopa vremenske preferencije jednaka nuli« [13, str. 71]. I zaista, istraživač to može uraditi ali samo ako povećava stepen apstraktnosti analize a ne ako ga sužava da bi analizirao jedan konkretan realni privredni sistem. Jer, stopa vremenske preferencije je sastavni deo koncepta i nema razloga da se ona bez preke potrebe izjednačava sa nulom. Sem toga, nema valjanog razloga zbog koga bi stopa vremenske preferencije bila dobra pretpostavka za ponašanje ljudi u kapitalizmu a loša za ljude koji žive u »sistemima sa podružtvljenim kapitalom«.

Pitanje koje se ovde pokreće ima, u stvari, sasvim načelno, opšte značenje. Radi se o korisnosti i opravdanosti pojedinih pretpostavki ili pojedinih »apstrakcija« u ekonomskoj analizi. Jer, apstrakcije su nesumnjivo neophodne ali pitanje nije samo o nivou apstrakcija nego i o tipu i karakteru apstrakcija. Kakva je, na primer, svrha apstrakcije sledećeg tipa:

»U teorijskim analizama ovog nivoa apstrakcije, pitanje pune zaposlenosti se ne postavlja. Pogotovu se ono ne mora postavljati u teorijskim konstrukcijama koje važe za kapitalističke sisteme (sic!), nego se stanje pune zaposlenosti jednostavno pretpostavlja na osnovu sledeće logike: svi resursi, a misli se prvenstveno na rad i kapital, biće angažovani u proizvodnji po ceni koja će varirati u zavisnosti od ponude i tražnje.« [13, str. 123]

Istina, autor već u fusnoti iza ove rečenice kaže:

»U kapitalističkoj stvarnosti nije, naravno, takav slučaj, nego je problem pune zaposlenosti akutan; i u teoriji, doduše drugog nivoa apstrakcije, jako je prisutan. Uostalom, *Opšta teorija zaposlenosti* ... (Keynesova — N. J.) odavno je napisana.« [13, str. 123]

Ali, moglo bi se dodati, ne i shvaćena. Kako inače objasniti pretpostavku o tržišnom automatizmu Sayovog tipa danas, krajem XX veka, i to u teoriji koja pretenduje da bude »vrednosno i sistemski neutralna« a uz to još i relevantna za praksu?

Kritikujući izveštačenost savremenih ekonomskih modela Leontief [9] kaže:

»... neodrživa je udobna metodološka pretpostavka po kojoj teoretičaru nije potrebno da dokazuje stvarne pretpostavke, na kojima hoće da zasnuje svoje deduktivne argumente, pod pretpo-

stavkom da njegovi empirijski argumenti-zaključci *izgledaju pravilni*. Široka rasprostranjenost takvog shvatanja u velikoj je mери odgovorna za stanje »sjajne izolovanosti« (splendid isolation), u kojoj se danas naša disciplina nalazi.

II

Izvesne primedbe koje su stavljene Zelićevom pokušaju primene Paretovog kriterijuma optimalnosti na jugoslovensku privredu vode ka pitanju ukupne ocene ovog kriterijuma i njegove primenljivosti. Da li je, dakle, paretovski koncept optimizacije proizvodnje i razmene korisstan kao uputstvo za vođenje ekonomske politike (što bi morala biti njegova konačna svrha)? Da li je bolji od klasičnih i danas najčešće korišćenih načina vođenja ekonomske politike? Autor ovih redova je sklon da negativno odgovori na ovo pitanje. To, naravno, ne znači da je trud uložen u razradu ovog koncepta uzaludan. Paretovskom uputstvu za optimizaciju se, naime, ne može poreći svaka teorijska važnost, pa čak i izvesna relevantnost za praktičnu ekonomsku politiku. Savremena jugoslovenska privreda bi upravo mogla poslužiti kao primer. Paretovsko uputstvo za optimizaciju proizvodnje, na primer, zahteva jednakost u nagrađivanju faktora proizvodnje u celoj privredi. Nagrađivanje rada kao faktora proizvodnje u jugoslovenskoj privredi, međutim, počelo je uzimati oblike koji bitno narušavaju racionalnost njegove alokacije.⁵ Rad se vrlo različito vrednuje u raznim delatnostima što se ogleda u često citiranoj činjenici da rasponi ličnih dohodaka po uslovnom radniku idu i do 3 : 1 (!). Objašnjenje za ovu činjenicu trebalo bi tražiti u stavu da lični dohoci zaposlenih direktno zavise od ostvarenog ukupnog dohotka iako je evidentno da taj dohodak nije posledica samo rada već i dejstva drugih činilaca. Ako je do povećanja ukupnog dohotka jednog OOUR-a došlo iz tzv. eksternih razloga (bolji prirodni uslovi, veća količina društvenih sredstava za proizvodnju, monopol i sl.), zar je uopšte potrebno dokazivati da to ne bi trebalo da ima uticaja na nagrađivanje rada, tj. na lične dohotke zaposlenih u tom OOUR-u?

Neopravdane razlike u tretmanu (nagrađivanju) rada, pored toga što poriču jednu od osnovnih socijalističkih ideja — raspodelu prema radu, doprinose i lošoj alokaciji ovog faktora proizvodnje: one čine da se rad upotrebljava (i seli) ne tamo gde je produktivniji nego tamo gde on dobija neopravdano i nezasluzno visoku nagradu koja je, u stvari, većim delom posledica dejstva drugih faktora proizvodnje. To dalje znači da je narušena racionalnost alokacije i svih drugih faktora proizvodnje.

Veza sa Paretovim uputstvom za optimizaciju proizvodnje je očigledna: prebacivanjem faktora iz delatnosti u kojima je njihova upotreba manje produktivna u delatnosti gde je više produktivna, tj.

⁵ Videti: Madžar [10], Janković [6]. Neracionalne i neopravdane razlike u nagrađivanju rada počele su u zadnje vreme da narušavaju i relativno povoljne ocene o celom samoupravljanju ekonomskom sistemu u stranoj literaturi. Na primer, Estrin [4].

ujednačavanjem produktivnosti faktora u svim delatnostima, povećala bi se efikasnost sistema i sistem bi se kretao ka svom optimumu (stanju maksimalno mogućeg blagostanja). Logika ovog zaključka se ne može sporiti ali ono što bi trebalo uzeti u obzir jeste da različit tretman faktora proizvodnje u raznim delatnostima, ni izdaleka nije jedini, pa verovatno ni najvažniji problem jugoslovenske ili bilo koje druge privrede. Drugim rečima, blagostanje jednog društva se verovatno pre može povećati mnogim drugim merama ekonomske politike, koje, principijelno uzevši, mogu biti i u izvesnoj suprotnosti sa zahtevom za jednakošću produktivnosti faktora u celoj privredi. Problem nejednakosti produktivnosti faktora je u jugoslovenskoj privredi, iz sasvim specifičnih razloga, više izražen ali on, realno gledajući, ne spada u bitne ekonomske probleme ovog sveta, čije bi rešavanje zahtevalo isključivi prioritet.

Da zaključimo: Paretovom kriterijumu optimalnosti i njegovoj razradi u okviru savremene ekonomike blagostanja (u vidu koncepta optimizacije proizvodnje i razmene) ne može se poreći određena načelna, teorijska, pa i izvesna praktična važnost i logička konzistentnost u okviru izabranih restriktivnih polaznih pretpostavki cele teorije. Ono, međutim, što se Paretovom uputstvu za optimizaciju proizvodnje nesumnjivo može poreći, to je njegova pretencioznost ili bar pretencioznost koju je stekao u okviru postojeće ekonomike blagostanja. Paretovsko uputstvo za optimizaciju proizvodnje ne može biti nikakvo isključivo i egzaktno uputstvo za ekonomsku politiku. Nema ni jedne realne situacije u kojoj bi se sa sigurnošću moglo tvrditi da akcija u cilju izjednačavanja produktivnosti faktora u alternativnim upotrebama predstavlja najbolju akciju ekonomske politike. Možda je u datom trenutku, u jednom specifičnom spoju konkretnih ekonomskih i društvenih okolnosti, upravo vrlo malo važno preduzimati takvu akciju jer postoje mnoge preče akcije koje mogu biti i suprotne po svom značenju. Ovim stižemo do načelnog odgovora na pitanje značaja Paretovog uputstva za optimizaciju proizvodnje: ono može i treba da bude jedna od načelnih preporuka za ekonomsku politiku ali ne i bilo kakva isključiva preporuka koja pretenduje na univerzalnost i »egzaktnost«. Težiti ka jednakoj produktivnosti faktora u alternativnim upotrebama je u načemu dobro ali nikako ne u svakoj prilici. Stvar je još uvek intuitivna, dakle, »neegzaktna« procene nosioca ekonomske politike da proceni u kojoj je mери takav jedan zahtev u datim prilikama značajan i prioritetan; bolje reći da upoređi sve razne preporuke za ekonomsku politiku pa na osnovu intuicije, komparacije sa sličnim situacijama u prošlosti ili u drugim prilikama, dakle, na bazi iskustva i arbitrarne procene, odredi pravce akcije ekonomske politike za koje smatra da će u najvećoj mери povećati ekonomsko blagostanje društva.

Iz pomenutih razloga Paretov kriterijum optimalnosti nikako ne može biti ni isključiv ni sam za sebe dovoljan kriterijum ekonomske efikasnosti jedne privrede. On nesumnjivo nudi jedan pristup pojmu efikasnosti na apstraktnom planu; on govori o jednom aspektu efikasnosti ali to je samo jedan aspekt, tačnije, jedan pogled na problem efikasnosti koji, što se praktične ekonomske politike tiče (ako do tog nivoa razrade celog koncepta uopšte dođe), mora biti kombi-

novan, udružen, upoređen zajedno sa drugim (klasičnim i do sada poznatim) kriterijumima.

U svetlu onoga što je do sada izneseno, može se reći da Zelićeva knjiga, koja je poslužila kao povod ovom osvrtu, predstavlja originalnu studiju koja koristi teorijska shvatanja i oruđa analize koja nisu uobičajena u našoj stručnoj literaturi. S te strane, ovakva knjiga se može samo pozdraviti, naročito u situaciji kada se dobar deo jugoslovenskih ekonomista koji se bave opštom teorijom (čast izuzeci-ma), još uvek oslanja na oruđa analize s kraja XIX veka (videti, na primer, jednoobrazne i dogmatizovane sadržaje i strukturu većine domaćih udžbenika iz političke ekonomije). Moje primedbe su, međutim, išle u tom smeru da ta nova (a u svetu već poznata) teorijska shvatanja nema ni smisla ni potreba izlagati isključivo u pozitivnom i bezkonfliktnom vidu, u situaciji kada već postoji relativno razučena i opširna kritička valorizacija tih shvatanja. Svet o toj kritičkoj valorizaciji je naučno neophodan preduslov svakog pokušaja njihove eventualne primedbe.

Primljeno: 19. 05. 1983.

Prihvaćeno: 15. 12. 1983.

LITERATURA

1. Arrow, J. K., *Social Choice and Individual Values*, J. Willey and sons, New York, 1951.
2. Bergson, A., »A Reformulation of Certain Aspects of Welfare Economics«, *Quarterly Journal of Economics*, February 1938.
3. Dobb, M., *Welfare Economics and Economics of Socialism*, Cambridge UP, 1969.
4. Estrin, S., »Income Dispersion in a Self Managed Economy«, *Economica*, vol. 48, May 1981, br. 190.
5. Graff, J. V., *Theoretical Welfare Economics*, Cambridge UP, 1957.
6. Janković, N., »O nejednakosti raspodele društvenog dohotka«, *Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu*, XIII-2, 1983.
7. Janković, N., »Prilog kritičkom razmatranju funkcije društvenog blagostanja«, *Gledišta*, 1/1983.
8. Kant, I., *Um i sloboda*, Ideje, Beograd, 1974 (prvo izdanje 1784).
9. Leontief, W., »Theoretische Annahmen und nicht beobachtete Fakten«, *Fortschreitliche Betriebsführung*, 1/1972.
10. Madžar, Lj., diskusija u tematskom broju časopisa *Ekonomist*, 1—2/1980.
11. Robins, L., *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science*, Macmillan, London, 1932.
12. Russell, B., *History of Western Philosophy*, Allan and Unwin, London, 1961.
13. Zelić, N., *Efikasnost jugoslovenskog privrednog sistema*, IIC SSO Srbije, Beograd i CKD Zagreb, 1982.

USING NEW TECHNOLOGY TO ERODE ECONOMIC AND DEMOCRACY: THE CASE OF SWEDEN*

Bengt SANDKULL**

INTRODUCTION

In his book *Class, Crisis and the State* (1978), Erik Olin Wright examines the thesis that in advanced monopoly capital a left government may use the democratic capitalist state apparatus as a basis for destroying the capitalist state itself. By state interventions the left government would gradually produce a social transformation.

On the level of articulated ideology the governing social democratic party in Sweden seems, by using state interventions, to be attempting to achieve a social transformation into a democratic, non-capitalistic state, where organized labour formally and really controls the capital accumulation process. On the basis of empirical studies in a number of companies I contend that technological changes in industry act as a means of intervention that seem to outpace the interventions made and planned by the SD government. This government has neglected the new means for domination and control provided by technology which prevents workers from mobilizing. The interventions may in effect weaken the labour movement, unless the SD leadership recognized the problems involved.

At the point of production, where the workers feel the full effects of technical changes, they are deserted by their own unions. Most labour leaders still cling to the myth that technology simply brings prosperity to all, irrespective of its form and content. On the local level the picture looks different, however. In a few instances the local leaders have acted and initiated a break out of the vicious circle encountered.

* Paper prepared for the International Conference on Future Prospects for Industrial and Economic Democracy at Dubrovnik, Yugoslavia, October 4—7, 1983.

** University of Linköping, Linköping, Sweden.